

Susan Sontag beszéde

a Jeruzsálem-díj átvétele alkalmából

a Jeruzsálemi Nemzetközi Könyvvásáron

2001. május 9-én

Mi, írók a szavak teremtményei vagyunk. A szavaknak értelme van. A szavak irányt mutatnak, nyilak, amelyek a valóság elevejébe fúródnak. Minél csodálatosabbak és általánosabbak a szavak, annál inkább hasonlítanak szobákra vagy alagutakra: kitárulhatnak vagy beomolhatnak, lassan betöltheti őket valami rossz szag. Gyakran olyan szobákra emlékeztetnek bennünket, ahol szívesen időznénk, vagy amelyről azt gondoljuk, hogy már jártunk ott. Ám lehetnek olyan helyek, ahol elvesszítjük a megtelepedés képességét és az ott lakás művészetét. Bedeszkázzuk, feladjuk, bezárjuk szellemi és lelki céljaink olyan építményeit, ahol már nem tudunk megtelepedni.

Mit értünk például a „béke” szó alatt? Azt, hogy nincs vizálya? Felejtésre és megbocsátásra gondolunk vagy kimerültségre, kifáradásra, az elapadt gyűlöletre? Nekem úgy tűnik, a legtöbb ember számára a „béke” győzelmet jelent – a *saját* oldaluk győzelmét. *Számukra* ez a béke, míg a másik oldalon állóknak a béke egyszerűen vereséget jelent.

Ha az az elképzelés válik gyakorlattá, miszerint a béke egy elfogadhatatlan patthelyzet, mikor megtagadnak jogos követeléseket, akkor a „béke utáni” korban találjuk magunkat, amikor ha nem is minden eszközzel, de háborúra készülünk és a békefelhívásokat – bár nem szemfényvesztésnek –, de idő előttinek érezzük majd. A béke olyan helyé vált, amelyről nem tudjuk, hogyan lakjuk be. Újra meg kell telepednünk benne, újra magunkévá kell tenni azt.

Mit jelent a szó: „tisztesség”? A tisztesség az egyéni morálnak egy olyan egyedülálló kívánalma, amely úgy tűnik, hogy egy valaha volt messzi időhöz kötődik. Ám az a szokásunk, hogy megtiszteltetésben részesítjük egymást – vagyis hogy jó színben tüntessük fel magunkat és másokat – mindmáig lé-

tezik. Díjak adományozása nem más, mint egy közösnek ítélt érték megerősítése. Ha elfogadjuk a díjat, egy pillanatig azt is gondolhatjuk, hogy megérdemeljük. Ám a legtöbbször azt kellene mondania – minden alázattal –, hogy ő az, aki *méltatlan* erre. Egy felajánlott díj visszautasítása faragatlanságnak, képmutatásnak tűnik.

Azok személye, akiket a korábbi években kitüntetésre méltattak, megsokszorozza egy-egy díj értékét, az azzal járó megtiszteltetést.

Ebből a szempontból értékelve a vitatható elnevezésű Jeruzsálem-díjat, azt mondhatjuk, hogy annak aránylag rövid története alatt a XX. század második felének néhány legjobb írója részesülhetett e megtiszteltetésben. Bár nyilvánvalóan egy irodalmi díjról van szó, neve mégsem Jeruzsálemi Irodalmi Díj, hanem Jeruzsálem Díj az Egyén Szabadságáért a Társadalomban.

Azok az írók, akik megkapták ezt a díjat valóban tudják, hogy a világirodalom spirituális önelégtelenség, hiúság, öngratuláció – vagy azzá válhat?

A világirodalom elvek, törekvések, elkötelezettségek plurális rendszere. Az irodalom etikai feladata részben éppen ennek a sokféleségnek értékévé emelése.

Hasonlóan minden emberi tevékenységhez természetesen az irodalomnak is határokon belül kell működnie (az egyetlen határtalan cselekvés halottnak lenni). Ám azok a határok, amelyeket a legtöbb ember meghúz, megfojtaná az irodalom szabadságát, hogy az legyen, ami lehetne minden találékonyságával, a képzelet arcátlanságával.

Globális kultúrában élünk és a világ nyelveinek csodálatos és hatalmas sokaságában van egy globális nyelv is – az, amelyen én is beszélek és írok. Az angol nyelv lassan olyan szerepet kezd játszani, mint amelyet a latin tudhatott magáénak a középkori Európában – ám ezt világszinten és a föld országainak számbelileg hatalmas közösségeiben teszi.

Ám ha igaz, hogy egy egyre nagyobb mértékben globalizálódó, transznacionális kultúrában élünk, akkor az is megállja a helyét, hogy egyre inkább valódi vagy újonnan létrejött törzsek növekvő és szereteágazó követéseinek csapdájába estünk. A világ-irodalom mint az Írástudók Közösségének régi humanista gondolata mindenütt támadások kereszt-tüzében áll. A humanista tradíciók néhányaknak éppen azért tűnnek naivnak és diszkreditáltak, mert az univerzális értékeknek európai – úgymond *eurocentrikus* kultúrájában – gyökereznek.

A „jogok” és a „szabadság” eszméje megdöbbenő lealacsonyítás áldozatává lett az elmúlt években. Sok közösségben a közösségi jogoknak nagyobb súlya van, mint az egyéni jogoknak. Amit az irodalmárok csinálnak e téren, közvetlenül támogathatja a szabad kifejezés és az egyéni jogok létjogosultságát, hitelét. Még ha az irodalmárok munkájukat annak a törzsnek vagy közösségnek a szolgálatába állítják, amelyhez tartoznak, írói teljesítményük akkor is e cél meghaladásában áll.

Azok az értékek, amelyek egy író értékké és vonzóvá tesznek, alkotói hangjának egyediségében keresendők.

Ám ezt az egyediséget, amely privát közegben formálódik és a reflexióban és magányban eltöltött hosszú tanulói idő eredménye, újra és újra próbára teszi az írók számára kiosztott társadalmi szerep.

Nem kérdőjelezem meg az író azon *jogát*, hogy közösségi ügyekben véleményt formáljon, együttműködjön és együtt érezzen hasonló gondolkodásúakkal.

Azt sem kérdőjelezem meg, hogy ez a tevékenység elvonja az író az „irodalmi műhely” zárt és különös belső világától, hiszen az élet más apró-cseprő dolgai sem tesznek másként.

Ám egy dolog önként – akár a lelkiismeret szavára vagy pusztán érdeklődésből – közösségi viták és akciók részesévé válni, és megint más megrendelésre morális státúumokat, véleményt gyártani.

Fehér László: Holt-tengeri emlék

Tehát nem jelen lenni és cselekedni, hanem állást foglalni valami mellett vagy ellen.

Az íróknak nem kellene vélemény-automatává válniuk. Egy hazámbeli fekete költő, amikor afro-amerikai költőtársai kérdőre vonták, miért nem ír a rasszista megaláztatásokról, így válaszolt: „A költő nem egy wurlitzer.”

Az író elsődleges feladata nem a véleményformálás, de az igazság kimondása, az, hogy ne legyen cinkostárs a hazugságban, tettestárs a félrevezetésben. Az irodalom finom árnyalatok birodalma és ellenáll az egyszerűsítő szólamoknak. Az írónak az a feladata, hogy nehezebben higgyünk a szellemi rablóknak. Az írónak az a dolga, hogy legalább egy kicsit olyannak láttassa a világot, amilyen – különböző tapasztalatokkal, követelésekkel és részletekkel zsúfoltnak.

Az író azért van, hogy leírja a *valóságokat*: az aljas valóságokat és a gyönyör valóságait. Az irodalom jóvoltából megteremtett bölcsesség – az irodalmi hagyomány *pluralitásának* – lényege az, hogy segítsen megértetni velünk: bármi is történik, mindig *valami más* is zajlik.

Engem kísért ez a „valami más”. Kísért azon értékek ellentéte és azoknak a jogoknak a konfliktusa, melyeket nagy becsben tartok. Néha például az igazság kimondása nem segít hozzá az igazságszolgáltatáshoz, és ez néha hozzájárulhat az igazság jó részének elnyomásához.

A huszadik század sok jeles írója – közéleti szereplőként – cinkostárs volt az *igazság* elnyomásában, mialatt általuk *jogosnak* hitt ügyeket akartak támogatni, amik persze sokszor valóban azok is voltak.

Az én véleményem az, hogy ha választanom kellene igazság és igazságszolgáltatás között – persze nem *akarok* választani, de ha mégis kellene –, akkor az írónak az *igazságot* kell választania.

Természetesen hiszek a becsületes és jogos tettekben. De éppen az írónak kell ezt felkutatnia? Három különböző dologról van szó: *beszélni* – ezt csinálom én most –; *írni* – ami valamiféle alapot ad nekem, hogy ezt az összehasonlíthatatlan díjat magaménak tudjam; és *létezni* – vagyis élni olyasvalakiként, aki hisz a jogos tettekben és a másokkal

való szolidaritásban. Ahogy egyszer Roland Barthes megjegyezte: „Aki beszél, az nem az, aki ír, és aki ír, az nem az, aki él.”

Természetesen vannak nézeteim, politikai véleményem – néhány közülük nem közvetlen tapasztalat alapján, de beszélgetések, olvasmányaim és töprengéseim során formálódott. Hadd osszak meg önökkel ezek közül kettőt. Nem túl meglepő nézetek azok számára, akik ismerik, hogy milyen álláspontot foglalok el olyan kritikus közösségi kérdésekben, melyekről saját, elsőkézbeli tapasztalataim voltak.

Hiszem, hogy a kollektív felelősség doktrínája – ami valójában nem más, mint a kollektív büntetés megokolása – soha semmivel, sem katonailag, sem etikailag nem igazolható. Gondolok itt a civilek elleni aránytalan katonai fegyveres fellépésre, otthonaik lerombolására, földjeik és kertjeik elpusztítására, a megélhetéstől és a foglalkoztatottságtól való megfosztásukra, arra, hogy megfelelő iskoláztatásban, egészségügyi ellátásban részesüljenek és a szabad mozgás jogát gyakorolhassák. És mindez nem más, mint azoknak a civileknek a büntetése, akiknek környezetében ellenséges katonai mozgások történnek. Úgy gondolom, hogy itt egészen addig nem lehet béke, míg le nem állítják izraeli közösségek betelepítését a Területekre, és ezután ezeket a telepeket fel nem számolják.

Biztos vagyok abban, hogy ezt a két nézetemet sokan osztják ebben a teremben. Gyanítom, hogy e körben nyitott kapukat döngetek e fenti véleményemmel.

Am vajon íróként is ezeket az előre elvárható elveket képviselem? Vagy gondolkodóként nem így vélekedem, és azután írói helyzetemet arra is felhasználom, hogy csatlakozzam valamely másik táborhoz? Színtiszta véletlen, hogy egy író szavaival, munkáival milyen hatást vált ki. Ez valójában a hírnévvel járó egyik következmény.

„Valami másról”. Mindig valami *más* is történik, az eseményeknek több oldala van – és ez jól van így, az irodalom elég bölcs a különböző nézőpontokkal szemben. „Semmiről sem mondom ki az utolsó szót” – mondta Henry James. Bármikor véleményt formálni – még ha ezek hitelesek is – elértékteleníti a költők és novellisták legjobb képességét: azt, hogy a dolgok mélyére nézzenek, hogy több oldalról vizsgálják a jelenségeket, és *felelősséggel* nyilatkozzanak meg.

A pusztá tények sohasem fogják helyettesíteni az irodalmat. Egy író nyilvános állásfoglalásának nél-

külöztetetlen előfeltétele, hogy a birtokában legyen valaminek, ami még az információnál is több: egy *tény* megismerésének körülményeire, a konkrét, specifikus, részletes, történetileg megalapozott, elsőkézbeli, közvetlen tudásra gondolok.

Engedjük át másoknak, a hírességeknek és politikusoknak, hogy szédítsenek, hogy hazudjanak. Egy író *és* közéleti szereplő a legjobb, amit tehet, az az, hogy a véleménynyilvánítást és az ítélezést nagyon komoly felelősségnek tekinti.

Még valami az elvekről. Ezek szellemi röghöz kötöttségünk eszközei. Az írók feladata, hogy felszabadítsanak és felrázzanak, hogy emlékeztessenek arra, hogy talán – és csak talán – vágyódhatunk arra, hogy mások, jobbak legyünk, mint amilyenek valójában vagyunk, hogy emlékeztessenek rá: változhatunk.

Ahogy Newman bíboros mondta: „A fenti világban változatlanosság uralkodik, de itt lent élni annyit jelent, mint változni, és tökéletesedni annyit jelent, mint gyakran változni.”

Hogy értem a szót: tökéletesség? Ezt nem is próbálom megmagyarázni, csak annyit mondhatok: a Tökéletesség megnevezett – hadd tegyem hozzá gyorsan, hogy nem cinizmussal, hanem örömmel.

Hálás vagyok, hogy nekem ítelték a Jeruzsálem-díjat. Úgy fogadom ezt a megtiszteltetést, mint egy gesztust mindazok felé, akik elkötelezték magukat az irodalommal. Úgy fogadom, mint tiszteletadást az izraeli és palesztin olvasóknak és íróknak, akik egyedi hangokból és az igazság sokféleségéből irodalmat teremtenek. Az igazság nevében és a sebzett, rettegő közösségek békekötésének reményében fogadom el a díjat. A béke szükségszerű; kényszerű lemondásokkal és új egyezségekkel, az előítéletek feladásával jár. A Nemzetközi Könyvvásár Díját az Írástudók Közössége nevében fogadom el.

ANGOLBÓL FORDÍTOTTA:
TÖRÖK PETRA

Fehér László: Holt-tengeri emlék